

РОЗДІЛ III. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

УДК 373–056.2/.3

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2025-1-06>

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ШЛЯХОМ АДАПТАЦІЇ ТА МОДИФІКАЦІЇ

Базилевська О. О.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та спеціальної педагогіки
Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради
вул. Володимира Антоновича, 70, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0002-8977-5456
nice.bazilevskaya@ukr.net*

Родименко І. М.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри загальної та спеціальної педагогіки
Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради
вул. Володимира Антоновича, 70, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0002-1686-1978
bnrc@online.ua*

Мойсесенко І. М.

*доктор філософії, доцент,
доцент кафедри загальної та спеціальної педагогіки
Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради
вул. Володимира Антоновича, 70, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0003-3642-3331
irina.moyseenko@gmail.com*

Ключові слова: аспекти, ефективність навчання, діти з особливими освітніми потребами, адаптація, модифікація.

Стаття присвячена одній з актуальних проблем основних аспектів підвищення ефективності навчання учнів з особливими освітніми потребами шляхом адаптації та модифікації. Зокрема, розкривається сутність таких понять, як адаптація та модифікація освітнього процесу та навчальних матеріалів для дітей з особливими освітніми потребами. Основна увага зосереджується на основній ідеї інклюзивного навчання, це повна інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у шкільний процес за допомогою створення оптимального освітнього середовища для всіх учнів. Зазначається, що інклюзивна форма навчання дозволяє дітям з особливими освітніми потребами навчатися в закладах загальної середньої освіти поряд однолітками. Висвітлюються адаптації, які змінюють характер навчання, не змінюючи при цьому навчальний зміст та понятійну складність навчальних матеріалів, завдань та основні аспекти, до яких застосовується адаптація: освітнє середовище,

навчальний процес, матеріали. Розкриваються основні принципи модифікації: спрощення, зменшення складності цілей або змісту; виключення, скорочення кількості дисциплін, що вивчаються, або зменшення вимог до кінцевих цілей вивчення предмету та виключення певного змісту; поєднання або ущільнення, тобто інтеграція деяких предметів в один курс або інтеграція кінцевих цілей, змісту. Акцентовано увагу на ключових аспектах облаштування середовища, застосування відповідних методів викладання, використання навчальних матеріалів та обладнання, а також врахування сенсорних та інших потреб дитини. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено основні аспекти підвищення ефективності навчання учнів з особливими освітніми потребами шляхом адаптації та модифікації. Зазначається також, що індивідуалізований підхід до навчання є ключовим елементом успішного впорядкування освітнього процесу для учнів з особливими освітніми потребами. Розглядається адаптація та модифікація навчальних матеріалів та методів навчання, які дозволяють створити оптимальне навчальне середовище та враховує індивідуальні особливості кожного учня з особливими освітніми потребами.

**MAIN ASPECTS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF TEACHING
FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS THROUGH ADAPTATION
AND MODIFICATION**

Bazulevska O. O.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of General and Special Pedagogy
Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education"
of Dnipropetrovsk Regional Council
Volodymyra Antonovycha str., 70, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8977-5456
nice.bazilevskaya@ukr.net*

Rodymenko I. M.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of General and Special Pedagogy
Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education"
of Dnipropetrovsk Regional Council
Volodymyra Antonovycha str., 70, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1686-1978
bnrc@online.ua*

Moiseienko I. M.

*Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of General and Special Pedagogy
Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education"
of Dnipropetrovsk Regional Council
Volodymyra Antonovycha str., 70, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3642-3331
irina.moyseenko@gmail.com*

Key words: *aspects, teaching effectiveness, children with special educational needs, adaptation, modification.*

The article is devoted to one of the urgent problems of the main aspects of increasing the effectiveness of teaching students with special educational needs through adaptation and modification. In particular, the essence of such concepts as adaptation and modification of the educational process and educational materials for children with special educational needs is revealed. The main focus is on the main idea of inclusive education, as the full integration of children with special educational needs into the school process by creating an optimal educational environment for all students. It is noted that the inclusive form of education allows children with special educational needs to study in institutions of general secondary education alongside their peers. Adaptations that change the nature of learning without changing the educational content and conceptual complexity of educational materials, tasks and main aspects to which adaptation is applied are highlighted: educational environment, educational process, materials. The main principles of modification are revealed: simplification, reduction of the complexity of goals or content; exclusion, reduction of the number of disciplines studied or reduction of requirements for the final goals of studying the subject and exclusion of certain content; combination or consolidation, i.e. integration of some subjects into one course or integration of final goals, content. Attention is focused on key aspects of setting up the environment, the application of appropriate teaching methods, the use of educational materials and equipment, as well as taking into account the sensory and other needs of the child. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the identification of the main aspects of increasing the effectiveness of teaching students with special educational needs through adaptation and modification. It is also noted that an individualized approach to learning is a key element of successful streamlining of the educational process for students with special educational needs. The adaptation and modification of educational materials and teaching methods that allow creating an optimal learning environment and take into account the individual characteristics of each student with special educational needs are considered.

Постановка проблеми. Основною ідеєю інклюзивного навчання є повна інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у шкільний процес за допомогою створення оптимального освітнього середовища для всіх учнів. В цьому випадку може бути надана додаткова, іноді спеціальна підтримка дітям з особливими освітніми потребами для їх повноцінної участі в освітньому процесі та реалізації їх потенціалу [8].

Наразі зростає кількість дітей з особливими освітніми потребами, які потребують підтримки, спостерігається тенденція виявлення порушень у кожній окремій дитини. Суспільство має надати можливість кожній дитині повністю реалізувати свій потенціал, приносячи користь суспільству та бути його повноцінним учасником. Інклюзивна форма навчання дозволяє дітям з особливими освітніми потребами навчатися в закладах загальної середньої освіти поряд однолітками.

Законом України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 передбачено можливість кожному учню будувати своє навчання, відштовхуючись від потреб та талантів [1]. Аби навчатися у закладі загальної середньої освіти та вибудову-

вати індивідуальну траєкторію розвитку, батьки учня з особливими освітніми потребами повинні звернутися із заявою до директора закладу. Тоді передбачено створення індивідуального навчального плану, який складатиме команда психолого-педагогічного супроводу, до складу якої входять вчителі, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з особливими освітніми потребами), вчитель-реабілітолог, батьки та учень, схвалюватиме педрада та затверджуватиме директор [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість та необхідність інтеграції дітей з особливими потребами в освіті, соціумі та культурі акцентується у працях українських вчених А. Колупасової, О. Таранченко, Н. Слободянюк, Н. Софій, Ю. Найда та інших, а також закордонних дослідників: Ч. Веббера, Т. Лормана, Т. Мітлера, К. Стафорда, Д. Рубейна, С. Хайнеса, Д. Харві та інших. У дослідженнях вчених І. Бгажнєвої, В. Бондаря, Л. Волкової, І. Гілевич, В. Засенка, Т. Сак, В. Синьова, Л. Тигранової особлива увага зосереджена на темах надання прак-

тичної допомоги людям з особливими потребами для їх інтеграції в суспільство, дослідженні спеціальних умов успішного інклюзивного навчання та визначенні основних напрямків включення дітей з особливими потребами до загальноосвітнього простору.

Мета статті полягає у визначенні основних аспектів підвищення ефективності навчання учнів з особливими освітніми потребами шляхом адаптації та модифікації.

Виклад основного матеріалу. Ефективне навчання, яке сприяє всім учням, може вимагати додаткової, а іноді спеціальної підтримки для учнів з особливими потребами, щоб допомогти їм активніше приймати участь у навчальному процесі та реалізовувати свій потенціал. Не існує універсального рецепту, особливо у випадку учнів з особливими освітніми потребами.

Для досягнення успіху та задоволення різноманітних потреб учнів, враховуючи їхні здібності, рівень розвитку, інтереси та інші відмінності, педагогам необхідно змінювати підходи до навчання, освітнє середовище, матеріали тощо. Учителі, які успішно працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, використовують різні методи навчання, адаптовані до конкретних потреб учня. Ці зміни або пристосування до потреб учнів відбуваються через адаптації або модифікації [7].

В інклюзивному навчанні, зокрема диференційованому викладанні, застосовуються адаптації та модифікації (рідше).

- Адаптації змінюють характер навчання, не змінюючи при цьому навчальний зміст та понятійну складність навчальних матеріалів та завдань.

- Модифікації змінюють характер навчання, змінюючи при цьому зміст та понятійну складність, повноту навчального матеріалу та завдань [2].

Адаптації у навчальному процесі забезпечують якість навчання та однакові можливості для всіх учнів у доступі до всіх видів діяльності в інклюзивному освітньому середовищі.

Адаптація застосовується до таких аспектів:

- 1) *освітнє середовище*, вдосконалення умов навчання, зокрема організація робочих місць та збільшення інтенсивності освітлення в класних кімнатах, де навчаються учні з порушенням зору; зменшення рівня шуму у класі, де вчиться дитина зі зниженим слухом; надання слухових апаратів дітям; створення окремого блоку для початкової ланки в школі;

- 2) *навчальний процес*, зміна методів проведення занять у наданні навчального матеріалу та інших аспектів навчального процесу. Наприклад, це може включати адаптацію навчальних підходів, використання завдань з різним рівнем складності, збільшення часу на їх виконання,

зміну темпу занять та чергування видів діяльності тощо;

- 3) *матеріали*, забезпечення відповідності матеріалів індивідуальним потребам учнів, включаючи адаптацію навчальних матеріалів, адаптацію навчальних посібників, візуальних допоміжних засобів та інших матеріалів, використання текстів з різними розмірами шрифтів, карток-підказок та інше.

Адаптації та модифікації визначаються, зважаючи на індивідуальні потреби учнів, та зазначаються в індивідуальній програмі розвитку разом з відповідними заходами [2].

Під час складання індивідуальної програми розвитку важливо вивчити, які адаптації та модифікації можна розробити для створення сприятливого навчального середовища, що включає використання відповідних педагогічних методів, навчальних матеріалів та обладнання, а також врахування сенсорних та інших потреб дитини.

Адаптація змісту навчального предмета або інтегрованого курсу – зміна методів і способів навчання, рівня складності завдань з урахуванням індивідуальних потреб учнів з особливими освітніми потребами (далі – учні) без зміни загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання [4].

Адаптація спрямована на пошук та створення методів передачі інформації та вивчення матеріалу дитиною з особливими освітніми потребами; використання додаткових інструментів та матеріалів (карток, інструкцій, правил і т.д.); розроблення та створення інструментів для перевірки засвоєння знань та навичок.

Для ефективнішого навчання можна використовувати такі прийоми: розділення завдань на простіші або покрокові; скорочення часу на виконання завдань або їх кількості за умови збереження складності; постійні повторення та чіткі і прості інструкції до виконання; залучення нетрадиційних методик, таких як комп'ютерні програми, візуальні картки, аудіо- та відеоматеріали; оформлення навчальних матеріалів з огляду на фізіологічні потреби учня – великий шрифт, виділення кольором, підкреслення; розроблення способів перевірки засвоєння знань та навичок.

Отже, адаптація допомагає дитині з особливими освітніми потребами засвоювати той же обсяг знань, що і її однокласники в класі з інклюзивною формою навчання, тоді як модифікація включає зміни у змісті предмету, програми та рівні знань і навичок, які дитина має опанувати під час навчання.

Якщо у випадку адаптації зміст навчання відповідає рівню знань та навичок, що отримує весь клас, то модифікація – це змога дитині з особливими освітніми потребами приймати участь у нав-

чанні, не зважаючи на те, що рівень їх знань може відрізнятися від рівня інших учнів у класі.

Модифікація змісту навчального предмета або інтегрованого курсу – зміна змісту (шляхом спрощення, виключення, об'єднання тощо) навчання з урахуванням особливих освітніх потреб учнів із зміною загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання [4].

Отже, модифікація полягає в трансформації представлення матеріалу шляхом зміни змісту або концептуальної складності навчального завдання. Наприклад, можливість скорочення матеріалу для навчання, або редагування навчального плану та цілей для конкретної дитини, корекція завдань та визначення змісту, який потрібно засвоїти.

Завдання модифікації навчальної програми включають спрощення або ущільнення змісту навчальної програми з урахуванням особливостей учнів з особливими освітніми потребами. Мета цих змін – активізувати участь дітей в навчальному процесі, забезпечити їхню соціалізацію та створити індивідуальні умови навчання за допомогою додаткових методів і засобів. Водночас точно оцінити знання, уміння й навички окремих учнів доволі складно, навіть із застосуванням модифікацій. Завдяки цій методиці учні не навчаються за програмою спеціальних шкіл, але вони працюють за тим же планом уроків, як учні закладів загальної середньої освіти. Ідея модифікованої інклюзії полягає у тому, що дитина вчиться за тим же розкладом занять, що і інші учні у класі закладу загальної середньої освіти. Зміст уроків для учнів з особливими освітніми потребами та для інших учнів однаковий за тематикою, але відрізняється за матеріалами, підходами і глибиною вивчення. Програми, які використовуються в спеціальних закладах загальної середньої освіти, можна і слід використовувати як методичний матеріал для визначення змісту навчання та оцінювання.

Загалом, основні принципи модифікації включають у себе такі аспекти, як спрощення та зменшення складності цілей або змісту; існує можливість виключення деяких елементів, а також зменшення вимог до кінцевих цілей у навчанні та виключення певних аспектів змісту; поєднання або ущільнення матеріалу, тобто інтеграція декількох предметів у один курс чи поєднання кінцевих цілей та змісту навчання.

Для модифікації навчальних планів та змісту уроків можна скоротити обсяг матеріалу, що вивчається на уроці; зменшити кількість тем з

однієї чи кількох дисциплін; замінити завдання на інше, при цьому зберігаючи основний зміст дисципліни, наприклад, перейти до введення тексту на комп'ютері замість його письмового виконання; спростити завдання, замість множення використовувати додавання; використовувати додаткові матеріали – картки, алгоритми дій, правила – у вигляді малюнків чи символів; повторювати інструкції та алгоритми дій. Зменшення вимог до участі у роботі дозволяє учням виконувати лише окремі завдання, однак вимагає від них розуміння всього матеріалу або його певної частини.

Згідно з цим, система оцінювання для учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються за модифікованими програмами, розробляється окремо, з урахуванням їх індивідуальних можливостей. Завдання для перевірки мають бути спрощеними, наприклад, можуть вимагати замальовування замість письмового виконання або використання калькулятора для обчислень [3].

При різних типах адаптації зміст навчання залишається незмінним, але при модифікаціях він зазвичай змінюється. Іноді використання модифікацій є необхідним, щоб дати можливість конкретній дитині брати участь в класних заняттях. Модифікації можуть включати скорочення матеріалу, участь в окремих частинах уроку або вивчення лише певної частини змісту. Іноді вимоги уроку можуть бути вище від можливостей учня, але все ж від нього може вимагатися часткова участь. Зниження вимог до участі може включати виконання лише частини завдань. Всі модифікації слід обговорювати з родиною дитини, оскільки вони можуть впливати на знання та вміння дитини.

Будь-які види модифікацій необхідно обговорювати з родиною дитини, оскільки у більшості випадків модифікація змінить те, що дитина має знати і вміти робити.

Висновки. Отже, індивідуалізований підхід до навчання є ключовим елементом успішного впорядкування освітнього процесу для учнів з особливими освітніми потребами. Адаптація та модифікація навчальних матеріалів та методів навчання дозволяють створити оптимальне навчальне середовище, яке враховує індивідуальні особливості кожного учня. Важливо пам'ятати, що успіх у навчанні залежить не лише від зусиль учня, але й від гнучкості та пристосування навчальної системи до потреб кожної дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України Про повну загальну середню освіту (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст. 226) (дата звернення: 11.02.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
2. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

3. Нова українська школа (дата звернення: 08.02.2022). URL: <https://nus.org.ua/2020/12/18/navchannya-ditej-z-oor-adaptatsiya-ta-modyfikatsiya-navchalnyh-program/>.
4. Постанова від 15 вересня 2021 р. № 957 Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти (дата звернення: 10.02.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>.
5. Примірне Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти, Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 № 609 (дата звернення: 09.02.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>.
6. Слободянюк Н.Г., Софій Н.З., Найда Ю.М. Пристосування шкільних приміщень до потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*: Навчально – методичний посібник / Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І. Київ, 2007. 128с.
7. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Загальні принципи здійснення адаптацій та модифікацій навчально-виховного процесу. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*: Навчально-методичний посібник / Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І. Київ, 2007. 128 с.
8. T. Loreman, J. Deppeler, D. Harvey. Crows Nest, N.S.W. : Allen & Unwin, 2011. 301 p.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy Pro povnu zaghalnu srednju osvitu (2020) (Vidomosti Verkhovnoji Rady (VVR), no. 31, st. 226) (data zvernennja: 11.02.2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
2. Kolupajeva A. A. (2019) Navchannja ditej z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v inkljuzyvnomu seredovyshhi: navchaljno-metodychnyj posibnyk. Kharkiv : Vyd-vo «Ranok», 304 p.
3. Nova ukrajinsjka shkola (data zvernennja: 08.02.2022). <https://nus.org.ua/2020/12/18/navchannya-ditej-z-oor-adaptatsiya-ta-modyfikatsiya-navchalnyh-program/>
4. Postanova vid 15 veresnja 2021 r. no. 957 Pro zatverdzhennja Porjadku orghanizaciji inkljuzyvnogho navchannja u zakladakh zaghaljnoji serednjoji osvity (data zvernennja: 10.02.2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
5. Prymirne Polozhennja pro komandu psykhologho-pedaghoghichnogho suprovodu dytyny z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v zakladi zaghaljnoji serednjoji ta doshkiljnoji osvity, Zatverdzheno Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 08.06.2018 no. 609 (data zvernennja: 09.02.2025). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>
6. Slobodjanjuk N.Gh., Sofij N.Z., Najda Ju.M. (2007) Prystosuvannja shkilnykh prymishhenj do potreb ditej z osoblyvostjamy psykhofizychnogho rozvytku. *Inkljuzyvna shkola: osoblyvosti orghanizaciji ta upravlinnja*: Navchaljno – metodychnyj posibnyk/ Kol.:avtoriv: Kolupajeva A.A., Najda Ju.M., Sofij N.Z. ta in. Za zagh.red. Danylenko L.I., K. 128 p.
7. Taranchenko O.M., Najda Ju.M. Zaghaljni pryncypy (2007) zdijsnennja adaptacij ta modyfikacij navchaljno–vykhovnogho procesu. *Inkljuzyvna shkola: osoblyvosti orghanizaciji ta upravlinnja*: Navchaljno – metodychnyj posibnyk/ Kol.:avtoriv: Kolupajeva A.A., Najda Ju.M., Sofij N.Z. ta in. Za zagh. red. Danylenko L.I., K.. 128 p.
8. T. Loreman, J. Deppeler, D. Harvey. (2011) Crows Nest, N.S.W. : Allen & Unwin. 301 p.